

Личност

Да бисмо разумели шта у филозофији значи појам „личност“, као и зашто је тематизовање овог појма толико важно у нашем времену, пожељно је конфронтирати личност са данашњим преовлађујућим друштвеним стањем безличности. У XIX веку поједини филозофи, као што су Кјеркегор и Ниче, с одвратношћу говоре о нарастајућој безличности, те за безличну масу користе термине: светиња или гомила. Хајдегер пак користи немачки термин *Man*, који бисмо могли превести као: безлично, „Се“.

Кључан разлог нарастајуће безличности треба тражити у капиталистичкој серијској производњи, којој одговара тзв. масовна култура. Филозофи критичке теорије друштва, пре свега Хоркхајмер и Адорно, уместо масовне културе радије говоре о индустрији културе, зато што се ради о својеврсној индустрији свести. Као што се у серијској производњи масовно испоручују исти производи, тако се у индустрији културе производе потрошачи који имају мање-више исту свест. Да би се одржала тржишна привреда, неопходно је увек изнова одржавати неуморан круг производње и потрошње. Потребно је што више трошити, да би се што више производило. Масовна производња производи јединство стила и масу. У индустрији културе одиграва се производња особа које слично мисле, имају типичне потребе, као и сличне политичке ставове. На делу је обликовање пожељног и типичног путем образовања, медија, индустрије забаве, јавног мњења. Данас се политичка коректност напросто подразумева. Недозвољено одступање се не само игнорише него и медијски жигоше, па и правним путем кажњава.

У данашњем свету преовладава конформизам. Владајућа девиза гласи: боље да не таласам, да се не издвајам из масе, да на себе не скрећем пажњу. Евентуално се допушта псеудокритичност. Зна се шта је пожељно, шта се тражи, што има прођу, те „ствараоци“ стварају своја дела сходно том имплицитниом налогу. Разонода има тенденцију да нас тотално разоружа. Још Гебелс је уочио да је најбоља пропаганда она која се спроводи неприметно, кроз забаву. Поробљавање садржајима масовне културе је успешније него оно које се спроводи голом диктатуром. Гебелсов увид операционализовала је модерна психологија, која је усавршила слање кратких порука, које се свесно не региструју, али подземно ипак делују – посредством филмова, музичких спотова (неке су препоруке за куповину, неке су сатанистичке природе) и сл. Уместо да помогне људима да се изборе са својим психичким проблемима и постану

здраве личности, психологија је данас пре свега у функцији суптилне манипулације људима.

Дејство масовних медија на нас углавном је погубно. Вративши се уморни са посла, по некој чудној инерцији, немарно се отварамо и препуштамо забави, губимо жељу за критичким преиспитивањем, а поготово жељу за отпором. Гинтер Андерс је указао да у савременом свету не сме бити разлике између факата и њихове интерпретације. Идентитет факта и интерпретације је принцип пријема готове робе, примењен на испоруку „духовног“, мишљења, односно готових судова. Потрошачи су навикли да примају факте као робу, као пуку непосредност за трошење, а не питају се за произвођење, не размишљају о стратегијама завођења, обликовања свести. Верују у факте зато што су генерацијама одрасли у поштовању према позитивним наукама.

Друштвени систем је тако подешен да конформистички човек не сме да упозна механизам конформизма. Механизам прилагођавања је најуспешнији кад је неприметан. Што је нека моћ интегралнија, то је њена команда мање чујна, па и наша послушност разумљивија, наша илузија слободе сигурнија, а самим тим повратно је и моћ интегралнија. Андерс истиче да нам је преваром одузета чак слобода да осећамо недостатак слободе. Напустили смо чак и последњи, споља недоступни резерват слободе и достојанства, нашу унутрашњост, на коју су рачунали стоици као на оно што што нам нико не може одузети.

За наше време је карактеристично да је нестао некадашњи расцеп између споља и унутра. Док смо некада били у стању да штитимо своју приватност зидовима, данас преовладава архитектура стакла, која симболички показује да је све транспарентно, видљиво. У модерним градовима камере су свуда, наша локација је доступна телекомуникационим уређајима, све наше поруке (телефон, интернет) се региструју и похрањују, те увек могу бити употребљене против нас.¹ Својевремено је Фром указао да је губљење дистанце између споља и унутра психолошки штетно. Онај ко је навикао да све исприча, нема више у себи енергију ни отпора ни преумљења.

¹ Све то ће се драстично интензивирати увођењем G 5 мреже. Како ће изгледати тоталитаризам, који се претећи надвија над човечанство, можемо да наслутимо на примеру Кине, где су сви њени грађани регистровани, праћени и прислушкивани, где скоро свако има социјалну карту на којој су регистрована сва пожељна и непожељна понашања. Они који нису по укусу Великог брата бивају изопштени, а свако ко би се дружио са њима губи социјалне поене, те му прети опасност да постане друштвени аутсајдер – неће моћи да путује, да одлази у позориште и на концерте, његова деца неће моћи да иду у боље школе итд. Већини кинеског становништва свеопшта контрола не смета, будући да сматра да их она штити од криминалаца, зараза и сл, а пошто су лојални грађани немају разлога да брину. Упркос либералних парола и наглашене бриге за мањинска права, за неолибералне глобалисте свеопшта контрола коју спроводи Кина постаје узор.

У конформистичком друштву бесрамност важи као отвореност. За наше време карактеристична је спремност многих на егзибиционистичко понашање.² Нагласак је на максималној адаптацији. Функција психолога је помоћ неприлагођенима да се прилагоде. Самим тим психологија је у служби конформизма. Здрав појединац у нездравом друштву важи као болестан, па му следи терапија прилагођавања.

Андерс истиче да живимо у универзуму реклама. Бивствујуће се напосто намеће, сматра се да оно утолико више јесте уколико емитује јачу силу егзибиције и атракције. Није тешко уочити сексуализовање данашњег рекламног света у земљама у којима је некада владао пуританистички табу. Аскетизам раног капитализма, о коме је говорио Вебер, данас је далека прошлост. У данашњој потрошачкој фази капитализма нагласак је на дражи задовољства. Да би роба добила драж потрошног добра, прибегава се њеној сексуализацији. На делу је прерада сировине „сексуална драж“ у драж робе, што доводи до губитка табуа и слома традиционалног морала. Данашња лишеност предрасуда у сексуалним стварима, нарочито у САД, чедо је слободе рекламе. Профит је изнад морала и вере. Андерс истиче да рекламни карактер нашег света потиче од хегемоније света роба. Он сматра да живимо под проклетством доколице, јер смо управо тада изручени индустрији забаве.

О човековој потреби за припадањем, за укорењеношћу, писали су многи. На негативне последице жудње за припадањем нарочито су указали Фром и Андерс. Они су показали да се многи људи одричу слободе и самих себе зарад припадања. Међутим, има и оних који на то не пристају. У јаким личностима рађа се одбојност према владајућој лажи, пропаганди, неправди, саморазумљивости подвргавања систему. За њих је морални императив одупрети се сивилу једноличности и просечности, одупрети се утапању у безличну масу. Одлика истинске личности је да је она против тренда. Подсетимо се Кантове лозинке просветитељства: „Имај храбрости да се служиш властитим разумом!“ Шелер је истакао да насупрот ропском повлађивању постојећем, човека одликује способност да каже „Не“. Кјеркегор, који је на властитој кожи искусио медијски линч, сматрао је да је најважније бити индивидуа, односно личност.³

² Функција „Тренутка истине“ била је да људе навикне на нормалност причања о својим најгнуснијим гресима без трукне кајања. Уместо згражавања над оним што говоре, над оним што би некад саблазнило гледаоце, њима пријатељи честитају на храбрости, а деца се уче да је све то нормално.

³ За Кјеркегора су индивидуа и личност заправо синоними. По Кјеркегору, категорија индивидуе је „категирија духа, буђења духа“. Гомила је лаж, а индивидуа истина. Иако је „бити Индивидуа у највећој могућој мери ствар која превазилази људске снаге“, ипак свако може постати индивидуа ако се потруди.

Као отпор тенденцији безличности развила се персоналистичка филозофија, као и филозофија егзистенције.⁴ У њима се инсистира на аутентичности човека. Уместо да буде пука копија, пуки клон, човек треба да буде самосвојан, оригиналан, непоновљив. Персоналисти и егзистенцијалисти инсистирају на апелу да се човек одупре опасности пада у отуђени, неаутентични облик постојања. Неопходно је издвојити се из безличне масе, бити свој.

Наравно, они свакако нису мислили на јефтину стратегију модерних људи, којима је стран подвижнички начин суочавања са својом палом природом и мукотрпан рад на преображају своје личности. За оне који учествују у ријалити програмима важно је бити познат, издвојити се из конкуренције тако што се скандалозним понашањем скреће на себе пажња. С правом се може рећи да у вредносном смислу већина јавних личности заправо нису личности.

Иако у сваком човеку постоји скривени импулс да буде личност, већина за тако нешто нема снаге. Свесна те човекове потребе, индустрија културе користи жаргон аутентичности како би човека још дубље увукла у улогу несвесног безличног потрошача. Сетимо се рекламе која нам поручује „Буди свој, следи своје инстинкте“, и која нам сугерише како ћемо то постати – ако купимо Соса Сола.

Није лако у наше време бити личност. За разлику од оних који следе тренд, који се приклањају моди, којима припадање гарантује сигурност, онај ко жели да буде личност изложен је ветрометини најразличитијих напада, оговарања, подметања. Онај ко жели да буде личност осуђен је на страдалништво, јер осим што га други распињу (речима, па и непријатељским чиновима) и он распиње своје старо ја у борби да постане истинска личност.

За разлику од оног што се суштински не разликује од другог, личност подразумева непоновљивост. Чак пуки физички ниво човековог постојања, о чему сведоче отисци прстију или нечија генетска структура, показује да нема две идентичне личности. Оно што одликује личност је њен идентитет. На тај идентитет, на формалан, бирократски начин, упућује како ЈМБГ тако и лична карта. Карактеристике личности су умност, слобода, интегритет, достојанство. Иако постоји разликовање између јаке и слабе личности, у вредносном смислу тешко се о слабој личности може говорити као о личности.

⁴ Хајдегер не пита „шта је човек?“, већ „ко је човек?“, Сартр сматра да егзистенција претходи есенцији.

Тоталитарни систем је у начелу против личности. У концентрационим логорима човек са губитком имена губи и људско достојанство, те се претвара у пуки број. У логорима се инсистира на безличности логораша, да би целатима било лакше да их елиминишу. Они које треба елиминисати, било да су то припадници одређеног народа у логорима или ментално ретардиране особе или психички болесници у установама, идеолошки се дисквалификују као подљуди, те самим тим следи да и не заслужују да живе.

Судбина личности коју знамо, или која нам је детаљно представљена преко медија, готово по правилу нас више потреса од пуког извешатаја о страдању хиљада непознатих људи. Будући да о њима ништа не знамо, да су то за нас анонимне јединке, нисмо превише заинтересовани за њих. Међутим, ако нам се представи неки човек са својом животном причом, човек који страхује и који се радује, који је попут нас, који је личност, према њему не можемо бити равнодушни. Пропагандна машинерија је тога свесна, те је некоме дозвољено да буде личност, као што је то Јан Палах, Чех који се спалио, протествујући на тај начин против интервенције СССР у Чехословачкој (о њему се снимани филмови и писане књиге и фељтони), док други остају пуке анонимне јединке, као што је случај са будистима у Вијетнаму који су се спаљивали у знак протеста против агресије САД или неколико Чеха који су се спалили у знак протеста због свог положаја након слома социјализма. Будући да би њихово представљање као личности могло у нама изазвати емотивне реакције, из пропагандних разлога не треба дозволити да нам постану блиски.

Фром је насловом своје чувене књиге *Имати или бити* сугерисао да је за човека неупоредиво значајније да буде личност, него да поседује материјална богатства. Конформистичка девиза гласи: Буди то што јеси. Она подразумева да не трансцендирамо своје стање, да не радимо на себи, већ да се задовољимо нашом прилагођеношћу систему. Насупрот томе, девиза човека који је на путу, који настоји да постане истинска личност, гласи: Постани то што јеси. Дакле, човек има потенцијал да буде личност самим тим што је обдарен слободом и умом, што живи у друштвеној заједници, а од његовог труда зависи да ли ће постати оно што би могао бити.

Већ смо истакли да личност одликује идентитет. Она је идентична себи и различита од свега другог. Наравно, тај идентитет није нешто окамењено и статично, већ је динамичан. Наш идентитет се самопотврђује развијањем наших потенцијала. Личност одликује континуитет идентитета, људски интегритет, усправан ход, духовна

вертикала. Обележја личности су: оригиналност, непоновљивост, препознатљивост. Човек – то је његов стил.

Копирање другог, слепо подражавање и мимикрија стране су личности. Она себи не дозвољава понашање камелеона. Личност се ужасава тога да буде нечија копија и пуки фалсификат. Током ренесансе обликовало се учење да човек треба да буде сопствени творац. У својој чувеној алегорији Пико дела Мирандола каже да је Бог свакој врсти доделио одређени дар, а дарови су му понестали када је дошао ред на човека. Уместо да добије неки одређени дар, захваљујући коме би могао да се одржи на Земљи, човек је од Бога добио дар да може бити сопствени творац, тј. да се може спустити испод нивоа звери али и уздићи се изнад анђела.

Као противстав личног показује се дволично. Сама ова супротност сугерише да дволичан човек није истинска личност. Дволичан човек увек има маску, тј. личину (старо значење термина *persona*). Дволичан човек се претвара и скрива, он живи у неистини, неморалан је. Има маску или да би нас преварио или из страха од нас, односно од своје слободе и одговорности. За разлику од дволичног човека, личност је увек из једног комада, она је то што јесте, у њој нема напетости између онога што јесте и како се испољава. Идеја да би требала да се постара о властитом имиџу, да глуми другог, потпуно јој је страна.⁵

Неки аутори праве разлику између личности и индивидуе. Док би индивидуу одликовала издвојеност из заједнице, те би она имала статус социјалног атома, незаинтересованог за опште добро, личност је везана за заједницу, за однос са другим личностима. За разлику од самодоволне и у себи затворене индивидуе, личност је упућена на другу личност, те може постојати само у (саборној) заједници.

Говорећи о два животна става, Бубер је истакао да постоји разлика између Ја-Ти односа и Ја-Оно става. Ја које ступа у однос са Ти није исто ја које заузима став према Оном. Прво ја, ја које се односи према Ти јесте личност, док је ја које заузима став према Оно заправо пуки субјект, који наспрам себе има објект, а не другу личност.

Ваља истаћи да су и индивидуализам и колективизам пуке крајности. Док индивидуализам представља пренаглашавање индивидуалног на уштрб заједнице (личност се своди на индивидуу), у колективизму човек постаје безличан, поништава се као личност. Индивидуализам, који је постао идеологија Западног света, упоредо са капиталистичким истицањем приватног интереса, није у стању да човеку пружи

⁵Једноставност, неизвештаченост и искреност су одлике истинске личности. Наведимо као пример блаженопочившег патријарха Павла, који нам је властитим постојањем показао шта значи бити личност.

пуноћу живота. Савремена ситуација западног човека показује да су наличје саможивости, такмичења и конкуренције управо неподношљива самоћа и болно осећање неприпадања. Уколико нас други ометају, уколико нам досађују, жудимо за повлачењем у осаму, где бисмо најзад могли бити сами са собом и Богом, али ако нема других, тј. ближњих, жудимо за њиховом топлином. Да усамљеник жели нечему да припада, да има некакве норме, сведочи ситуација западног човека, који бежећи од усамљености приступа тоталитарним сектама или прелази у ислам (екстремни индивидуализам преобрће се у слепо подвргавање, те некадашњем гордом индивидуалисти више не смета ни непоштовање људских права ни фанатизам).

Подсетимо да термин *persona*, из којег се развио појам личности, има теолошко порекло, да се тек накнадно појавио у филозофији. У теологији је термин *persona* коришћен у покушају да се одреди и објасни Света Тројица. Он иначе потиче из позоришта, где је означавао маску, односно улогу.

У спорењу око тумачења Свете Тројице, Савелије је тврдио да је Бог једне природе, а да само преузима током историје различите маске (*просопон*, *persona*), тј. три улоге: Оца, Сина и Светог Духа. Бог је у Старом завету присутан као Отац, у Новом завету као Син, а у периоду Цркве као Свети Дух. Савелије је поистоветио суштину са ипостасју.

Свети оци су се супротставили савелијанској јереси која је бркала ипостасна својства личности Свете Тројице, што је за последицу имало разарање (истине) триличности Бога. Св. Василије пише да као што свако ко не прихвата једносусштност пада у многобоштво, тако и свако ко одбацује разликовање Ипостаси клизи у јудејство. Св. Василије Велики раздваја суштину (*ousia*) од ипостаси Божије. Све до тада суштину је била поистовећивана са ипостасју. Ипостаси јесу карактеристични начини битовања Оца, Сина и Светог Духа. Велики кападокијски отац истиче: „Суштину и личност се разликују као што се разликује опште у поређењу са појединачним.“ Св. Василије поистовећује ипостас са личношћу. До тада је личност (*просопон*) значила нешто нестварно – тј. маску, али сада је поистовећена са ипостасју и није више нешто безлично и апстрактно, није више маска.⁶ Од IV века преовладало је поистовећивање личности са ипостасју, а суштине са природом.

Св. Јован Дамаскин, који важи за великог светоотачког синтетичара, сматра да појам ипостас значи „постојање појединачне суштине у себи“ и означава разлику једне

⁶ Александријско богословље је суштину доводило у везу са ипостасју, док је кападокијско богословље ипостас доводило у везу са личношћу.

јединке у односу на другу. Безоблична суштина не може да постоји. Личност јесте „онај који нам се, по својим сопственим делањем и својствима, јавља на начин различит и другачији од оних који су исте природе као и он“, тј. личност је онај ко је другачији међу многима своје врсте. Треба истаћи да Св. Јован Дамаскин, као и неки други свети оци, употребљава појмове ипостас, личност и јединка (индивидуа) као синониме, за разлику од савремених теолога који инсистирају на разлици између личности и индивидуе.

Суштина (природа) не може да постоји по себи, без личности, односно ипостаси. Када говоримо о ипостаси или личности ми мислимо на природу са њеним својственим особинама. Хришћански теолози сматрају да је човек створен по образу Божијем. Човеков задатак је да се уподоби Христу, тј. да се охростови, обожи. Теолошки строго говорећи, човек може бити назван личношћу тек када се обожењем сједини с Богом и када битије у стању обожења. Човек-личност је онај који је од образа Божијег узрастао до подобија Божијег.

Као што оно што је „по образу“ јесте већ потенцијално и „по подобију“, и оно што је „по подобију“ већ јесте заиста „икона“, тако и беба, па чак и фетус, својим биолошким постојањем већ јесте потенцијално човек и личност. Будући да Бог јесте Личност, човек постаје личност тек када се сједини са Богом Личношћу.

Данас се у теологији користи појам „личност“ да би се означио човек који има слободу и љубав, и који се очигледно разликује од масе других људи, док се појам „индивидуа“ (јединка) користи за човека који је остао пуко биолошко, недуховно биће. У онтолошком смислу све људе можемо сматрати личностима, па је чак и ђаво личност, али у сотериолошком и вредносном смислу нису сви људи личности, будући да још нису задобили подобије Божије.

Личност одликују не само умност, самосвест и другачијост од других, него и слобода и љубав. Она има јединствени, препознатљиви и непоновљиви карактер. Важно је истаћи да се човек конституише одношењем, да не може бити уобличен изван заједнице. Појединац има потенцијал да буде наспрам неког, да буде лицем према некоме или нечему, да буде личност. У теологији, па и у филозофији, користи се реч „личност“ да би се одредила односна стварност. Не само што се личност одређује као одношење и однос, него је и личност та која одређује однос и одношење. Иако личности нема у апсолутној издвојености и самоћи, отшелници, будући да изгарају у молитви за читав свет, будући да су задржали однос љубави према ближњима, свакако јесу личности.

Личност као ипостас била је немогућа у древној грчкој филозофији. У платонистичкој мисли личност је немогућ концепт, зато што душа кроз реинкарнацију није трајно повезана ни са каквом одређеном 'индивидуом' (јединком). По Аристотелу, личност је немогућа јер смрт дефинитивно растаче конкретну психосоматску индивидуалност.

За разлику од православља, на Западу се личност тумачи у филозофском и психолошком контексту. Августин је покушао да тумачи догмат о Светој Тројици у контексту платонистичке антропологије. Користећи се психолошким тумачењима, односно полазећи од човека, одредио је Оца као Умност, Сина као Знање, а Свети Дух као Љубав. Дух Свети је веза између Оца и Сина, па се тако долази до јеретичког учења о Filioque. Западни теолози погрешно покушавају да појме Личности Свете Тројице полазећи од анализе човекове личности, као да Бог јесте по образу човековом, а не човек по образу и подобју Бога.